

PIOTR ŻMIGRODZKI

ORCID: 0000-0001-6037-5507

Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk w Krakowie

piotr.zmigrodzki@ijp.pan.pl

„Hasła dnia” w *Wielkim słowniku języka polskiego PAN*. Koncepcja, realizacja, perspektywy*

Słowa kluczowe

leksykografia polska, słowniki elektroniczne, *Wielki słownik języka polskiego PAN*

Key words

Polish lexicography, electronic dictionaries, PAS Great Dictionary of Polish

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie wybranych zagadnień związanych z funkcją „haseł dnia” na stronach *Wielkiego słownika języka polskiego PAN*. Słownik ten jest publikowany w Internecie sukcesywnie od 2009 roku i wydaje się już na tyle dobrze znany, że nie ma potrzeby szerszego przedstawiania go w tym miejscu¹. Z tego też powodu przejdę od razu do tytułowego zagadnienia. Na wstępie kilka uwag poświęcę samej idei „haseł dnia”, później pokażę stosowane przez redakcję słownika zasady typowania haseł do promocji,

---

* Praca naukowa dofinansowana ze środków budżetu państwa w ramach programu Ministra Edukacji i Nauki pod nazwą „Nauka dla Społeczeństwa”, nr projektu Nds/536903/2021/2022, kwota dofinansowania 620 540 zł, całkowita wartość projektu 620 540 zł.

¹ Informacje o słowniku można znaleźć w licznych publikacjach, np. Piotr Żmigrodzki i in., red., *Wielki słownik języka polskiego PAN. Geneza, koncepcja, zasady opracowania* (Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN/Libron, 2018); Piotr Żmigrodzki, „*Wielki słownik języka polskiego PAN* w 2022 roku”, *Język Polski* 3 (2022): 129–136; tenże, „*Wielki słownik języka polskiego PAN* jako słownik tematyczny”, *Studia Językoznawcze. Synchroniczne i diachroniczne aspekty badań polszczyzny* 21 (2022): 153–166. Tam też należy szukać dokładnych objaśnień terminów używanych w niniejszym artykule.

a następnie skoncentruję się na ogólnej analizie słownictwa, które rzeczywiście było promowane w ramach „hasel dnia” w okresie od 14 lutego 2022 do końca 2023 roku. W części końcowej przedstawię kierunki, w jakich funkcjonalność „hasel dnia” mogłaby być ewentualnie rozwijana w przyszłości.

Idea „hasel dnia” (czy może „słów dnia”, bo taka nazwa występuje w leksykografii światowej części) jest bardzo prosta i polega na tym, że codziennie na stronie początkowej słownika (lub innego zasobu) internetowego, a także w niektórych słownikach elektronicznych offline promowany jest jeden artykuł hasłowy. Pomysł zrodził się najprawdopodobniej z początkiem XXI wieku, kiedy to zaczęły się pojawiać w Internecie witryny publikujące materiał leksykograficzny z różnych słowników lub też po prostu słowniki elektroniczne online. Istotę „hasel dnia” najlepiej oddaje objaśnienie zamieszczone na stronie *Oxford English Dictionary* (OED), jednego z najbardziej znanych w świecie leksykonów języka naturalnego:

OED ukazuje bogactwo języka angielskiego w sposób, w jaki żaden inny słownik nie jest w stanie tego zrobić, co sprawia, że słowo dnia jest dla każdego, kto interesuje się językiem angielskim, wspaniałą okazją do odkrywania niektórych z jego ukrytych skarbów. Może również służyć jako wprowadzenie do OED dla tych, którzy nie mieli okazji się o nim wcześniej dowiedzieć, lub może być codziennym przypomnieniem o jego wartości dla tych, którzy już nauczyli się go lubić.

Każde słowo jest starannie dobierane z konkretnego powodu: ma ciekawą etymologię, długą i fascynującą historię, czy czasem po prostu jest nowe i zabawne. Mamy nadzieję, że czytelnicy dowiedzą się czegoś z każdego z nich: nawet pozornie zwykłe słowa mogą ujawnić ukrytą głębię.

[...]

Słowa powinny być nowe i dawne, z bliska i daleka. Powinny obejmować cały alfabet i ilustrować różne części mowy, tak aby przysłówki i przymiotniki miały szansę zabytnąć obok rzeczowników i czasowników².

---

² Tłumaczenie moje – P.Ż. Wersja oryginalna: “The OED displays the richness of the English language in a way no other dictionary can, which makes the word of the day a wonderful opportunity for anyone who is interested in English to discover some of its hidden treasures. It can also work as an introduction to the OED for those who have not had the opportunity to learn about it before, or can be a daily reminder of its worth for those who have already learned to love it. Each word is carefully selected for a particular reason, whether it has an interesting etymology, a long and fascinating history, or sometimes simply the quality of being novel and amusing. The hope is that readers will learn something from each one: even apparently prosaic words can be revealed to have hidden depths. [...] Words should be modern and ancient, from near and far. They should span the alphabet, and illustrate different parts of speech, so adverbs and adjectives get a chance to shine alongside nouns and verbs”. *Why the OED’s Word of the Day is special*, dostęp 10.11.2021, <http://oed.com/blog>.

Z dalszej części wyvodu wynika, że autorzy dokładają starań, aby „słowa dnia” reprezentowały różne stylowe i geograficzne odmiany angielszczyzny oraz różne kręgi tematyczne. Wspomina się także o możliwości doboru tych haseł odpowiednio do pewnych wydarzeń w świecie zewnętrznym, np. ważnych rocznic. Odsyłacz do „słowa dnia” pojawia się na stronie początkowej słownika w dość eksponowanym miejscu, w dolnej części ekranu:

Rysunek 1. Strona początkowa <http://oed.com> z widocznym „słowem dnia” (11 lutego 2024 r.) *wingsuiting*³

Jak widzimy, na stronie początkowej słownika pojawia się odsyłacz z definicją, a po kliknięciu w wyraz użytkownik przenosi się do pełnego artykułu hasłowego opisującego daną jednostkę.

Słowa dnia OED promowane są również w mediach społecznościowych prowadzonych przez zespół słownika w formie obrazów z podstawowymi informacjami, będących jednocześnie linkami do hasła, por. np.

³ Wyraz ten nie ma polskiego odpowiednika, funkcjonuje w polszczyźnie jako wyraz cytat i oznacza wykonywanie lotów ślizgowych w powietrzu w specjalnym kombinezonie, mającym spowalniać zbliżanie się do ziemi.

Rysunek 2. „Słowo dnia” OED 11 lutego 2024 r.

Źródło: <https://www.facebook.com/fb.oed>.

„Słowo dnia” stało się bardzo popularną funkcją w elektronicznych słownikach języka angielskiego, jak np. w słowniku *Merriam Webster* (<https://www.merriam-webster.com/word-of-the-day>), *Collins Dictionary* (<https://www.collinsdictionary.com/word-of-the-day>), występuje także w witrynach innych słowników narodowych, np. niemieckiego DWDS (<https://www.dwds.de/>) jako „Artikel des Tages”, francuskiego (<https://dictionnaire.lerobert.com/dis-moi-robot/raconte-moi-robot/mot-jour>), i nie tylko słowników, spotyka się je także coraz częściej w witrynach przedstawiających inne zasoby językowe, np. na stronach do nauki języków obcych (także języka polskiego dla obcokrajowców, por. <https://easy-polish.com/pl/learning/word-of-a-day.html>). „Słowo dnia” pojawia się także na leksykograficznym portalu Wydawnictwa Naukowego PWN (<https://sjp.pwn.pl/>). Odnotować też należy występowanie podobnej funkcjonalności w niektórych produktach offline tego wydawcy, np. w *Multimedialnym słowniku szkolnym* z 2006 roku (zawierającym lekko okrojony⁴ materiał leksykograficzny ISJP) po uruchomieniu programu wyświetla się na pierwszej stronie wybrane hasło z któregoś z innych słowników PWN (nie jest to jednak typowe „słowo dnia”, bo pokazywane hasło zmienia się nie raz dziennie, ale przy każdym uruchomieniu programu).

Jak wynika z dotychczasowych uwag i przytoczeń, „hasła dnia” mają dwie zasadnicze funkcje:

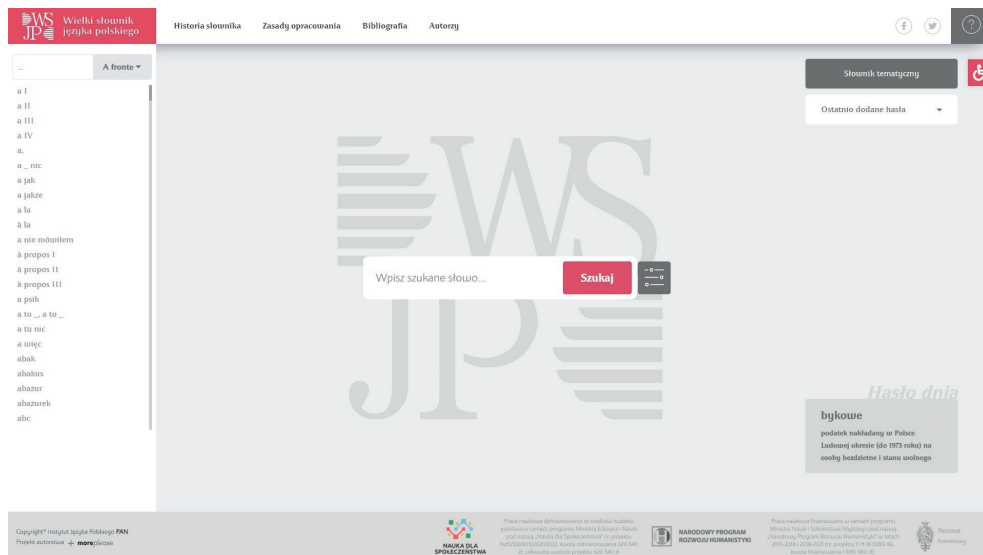
- 1) dydaktyczną: pozwalają użytkownikowi słownika poznawać nowe wyrazy, wyrażenia i zwroty, a niekiedy również i przedmioty, zjawiska, do których się one odnoszą

⁴ Dokładny zakres cięć nie jest znany, ale łatwo zauważyć, że usunięto zeń np. wulgaryzmy.

(np. wiele osób z pewnością dopiero po zapoznaniu się z hasłem *wingsuiting* uzyskało świadomość, że istnieje tego rodzaju sport ekstremalny⁵), motywują do samodzielnego poznawania słownictwa;

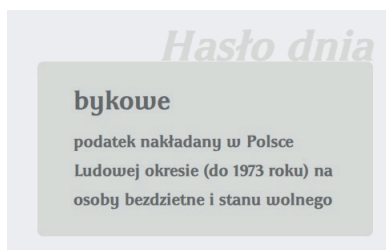
- 2) reklamowo-marketingową: wzmagają zainteresowanie użytkowników samym słownikiem, w którym dane słowo odnotowano, a także – jak w wypadku wspomnianego słownika PWN – innymi dziełami leksykograficznymi danego wydawcy.

Kiedy zespół *Wielkiego słownika języka polskiego PAN* zdecydował się na wprowadzenie funkcji „hasła dnia”, przyświecały mu oba wymienione cele, ale był też powód bardziej prozaiczny: chęć urozmaicenia strony początkowej słownika, która miała wcześniej charakter bardzo ascetyczny. Środek ekranu zajmowało okno wyszukiwania haseł (prostego i zaawansowanego), oprócz niego był na nim tylko górny pasek menu z logo słownika i menu kierującym do metainformacji o słowniku, a także stopka z informacjami o finansowaniu projektu. Zdecydowano się wówczas wprowadzić kilka dodatkowych elementów, takich jak przewijalna lista haseł z lewej strony okna, z prawej zaś – przycisk interfejsu słownika tematycznego, przycisk otwierający listę kilku ostatnio dodanych haseł i właśnie – w prawym dolnym rogu ekranu – aplet wyświetlający „hasło dnia” (widoczna jest forma hasłowa oraz najwyżej sto początkowych znaków definicji), umożliwiający jego otwarcie w zwykłym widoku hasła słownikowego (ilustrują to rys. 3 i 4).

Rysunek 3. Strona początkowa <http://wsjp.pan.pl> z widocznym apletem „Hasło dnia”

⁵ Wyraz jest stosunkowo młody, OED datuje jego pierwsze wystąpienie na 2008 rok. Co interesujące, został on odnaleziony w tekstach polskich i zarejestrowany na stronie projektu „Najnowsze słownictwo polskie” (dostęp 11.02.2024, [http:// ttps://nowewyrazy.uw.edu.pl/haslo/wingsuiting.html](http://ttps://nowewyrazy.uw.edu.pl/haslo/wingsuiting.html)) z cytatem z 2015 r.

Rysunek 4. Widok przycisku „Hasło dnia” w zbliżeniu

Podobnie jak w OED i innych słownikach, hasła prezentowane jako „słowa dnia” nie mogą być przypadkowe; ale są starannie wybierane. Przyjęto, że hasła takie powinny być:

- a) jednosegmentowe, a jeśli wielosegmentowe, to o względnie krótkiej formie hasłowej (ze względów graficznych prezentacji na stronie – do 20 znaków);
- b) mogące wzbudzić zainteresowanie ze względu na znaczenie, etymologię, chronologię, budowę słowotwórczą itp., ale jednocześnie być zróżnicowane pod tymi względami;
- c) reprezentujące raczej słownictwo rzadsze niż powszechnie znane i często używane;
- d) reprezentujące różne odmiany stylistyczne, regionalne i różne nacechowania;
- e) kompletnie (wypełnione wszystkie pola) i starannie opracowane (przed wytypowaniem podlegały dodatkowemu sprawdzeniu pod tym kątem).

Sformułowano również kryteria wykluczające dane hasło z pola zainteresowań pod kątem opisywanej funkcji. Nie mogą to więc być słowa wulgarne, bardzo potoczne, obraźliwe, pogardliwe. Zaleca się również nie typować jednostek z zakresu tematyki tzw. wrażliwej i drażliwej z rozmaitych względów (dotyczącej fizjologii, seksu, polityki, kwestii niepełnosprawności itd.). Wyklucza się także wyrazy uznawane za niepoprawne w autoryzowanych źródłach normatywnych (a więc w *Wielkim słowniku poprawnej polszczyzny PWN*), choćby były w powszechnym użyciu. To ostatnie jest ukłonem w kierunku pedagogicznojęzykowej funkcji „słów dnia”.

Ustanowienie tych warunków sprawiło, że proces wyboru „hasel dnia” nie może być zautomatyzowany (i nie jest taki przynajmniej w naukowych słownikach innych języków, o których wspominałem wyżej). Przyjęto w związku z tym, że kandydatury na „hasła dnia” będą typowane przez redaktorów słownika, tzn. wybierane na podstawie podanych wyżej kryteriów, a fakt wytypowania będzie w określony sposób zaznaczany w bazie i w panelu edycji słownika. W ten sposób otrzymano początkową pulę stu kilkudziesięciu hasel przeznaczonych do promowania. Później ten zbiór sukcesywnie powiększono – i dzieje się tak do dziś.

Typowanie hasła może się odbywać na dwa sposoby:

- a) z wskazaniem daty prezentacji;
- b) bez wskazania konkretnego dnia prezentacji.

Hasła z grupy a) pojawiają się jako „hasła dnia” w konkretnym dniu, który uprawniony członek zespołu ręcznie ustawia w panelu edycji słownika. Daty prezentacji innych hasel

ustala się przez losowanie. Odbywa się ono w ten sposób, że w każdą niedzielę o godzinie 15.00 czasu uniwersalnego (GMT) system wybiera siedem haseł, które mają być prezentowane w kolejnych dniach od drugiego poniedziałku po dniu losowania. Tak więc na przykład 11 lutego 2024 wylosowano artykuły hasłowe do prezentacji w dniach 19–25 lutego. Przy tym, jeśli na dany dzień było już wcześniej ustawione ręcznie hasło z grupy a), system pozostawia je bez zmiany. Tygodniowe wyprzedzenie w losowaniu wprowadzono po to, by umożliwić sprawdzenie i ewentualną ręczną korektę wylosowanych ustawień, gdyby wylosowane hasło okazało się nieodpowiednie z jakiegoś powodu (trudno np. sobie wyobrazić w okresie Wszystkich Świętych promocję hasła dotyczącego jakichś rozrywek czy przyjemności). Możliwość zmiany lub wycofania hasła istnieje zresztą w każdym momencie, również w czasie, kiedy jest ono już promowane na stronie słownika. Wyświetlanie danego hasła rozpoczyna się danego dnia o godzinie 0.00 GMT (1.00 czasu polskiego „zimowego”) i trwa 24 godziny. Po zakończeniu prezentacji hasła nie wracają automatycznie do puli przewidzianej do wylosowania, co zapobiega ich powtarzaniu się w krótkich okresach. Można je przywrócić do puli z poziomu panelu edycji słownika, z czego dotąd skorzystano kilka razy, np. w odniesieniu do hasła *powstanka*, które promowano 1 sierpnia 2022 i 2023 roku⁶.

Po tych kwestiach w gruncie rzeczy technicznych czas przejść do głównej merytorycznej części artykułu, tj. skrótowej i wstępnej (z konieczności) charakterystyki słownictwa, jakie promowano w postaci „haseł dnia” w WSJP PAN w okresie od uruchomienia wspomnianej funkcjonalności, co nastąpiło 14 lutego 2022 roku (pierwszym promowanym hasłem był *epuzer*, wybrany oczywiście przez wzgląd na obchodzone w tym dniu Święto Zakochanych), do 31 grudnia 2023 roku. Haseł tych było ogółem 679.

Rozpocznijmy od ich charakterystyki gramatycznej. Ogromną większość zbioru, ponad 80%, stanowią rzeczowniki, co wydaje się dość naturalne, gdyż odsyłają one do desygnatów łatwo identyfikowalnych w rzeczywistości i ta ich obrazowość sprzyja wyborowi na słowa nadające się do promocji. Mniejszy jest udział czasowników i przymiotników, a pozostałe części mowy pojawiają się wśród haseł dnia śladowo. Także śladowa jest obecność w analizowanym zbiorze haseł typu *nieciągle*, opisujących idiomy czy wielosegmentowe terminy specjalistyczne; tutaj powody mają charakter przede wszystkim techniczny (nie-wielka dopuszczalna długość formy hasłowej w okienku na stronie początkowej słownika – trudno byłoby promować hasło, nie pokazując formy podstawowej w całości). W zbiorze nie pojawiły się żadne przykłady haseł typu *funkcyjne*, co wydaje się uzasadnione tym, że ich charakter, a zwłaszcza sposób opracowania (m.in. skomplikowany metajęzyk definicji,

⁶ Miało to istotny cel. Otóż od kilku lat w przeddzień rocznicy powstania warszawskiego wokół słowa *powstanka* wybucha w Internecie gorąca dyskusja o charakterze *quasi*-politycznym, w której część uczestników uznaje to słowo za neologizm utworzony przez dzisiejsze kręgi lewicowe i feministyczne; tymczasem jest to słowo znacznie starsze, notowane jeszcze w SJPD. Promocja słowa dnia *powstanka* w mediach społecznościowych w 2023 r. spowodowała, że dostrzegli to hasło (a przy tym i sam słownik) najbardziej zagorzali dyskutanci o dużych zasięgach w sieci. Zaobserwowano w związku z tym pewne zwiększenie zainteresowania słownikiem.

hermetyczna terminologia), w zasadzie uniemożliwia ich wykorzystanie w celach promocyjnych. Nie ma też w zbiorze nazw własnych, które w WSJP PAN są reprezentowane szcątkowo, a ich opis jest bardzo ubogi. Podział „hasel dnia” według typów i podtypów (wyodrębnianych w WSJP PAN) przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1. Podział „hasel dnia” według typów i podtypów (części mowy lub typów fraz)

Typ/podtyp hasła	Liczba	Procent
Jednosegmentowe (zwykle)	654	96,32
rzeczownik	556	81,88
czasownik	52	7,66
przymiotnik	33	4,86
przysłówek	9	1,33
wykrzyknik	4	0,60
Nieciągłe	25	3,68
fraza rzeczownikowa	18	2,62
fraza czasownikowa	1	0,15
fraza przysłówkowa	4	0,60
fraza wykrzyknikowa	2	0,30
Razem	679	100,00

Źródło: opracowanie własne.

Z kolei warto zwrócić uwagę na zróżnicowanie opisywanego zasobu słownictwa pod względem stylistycznym, ekspresywnym, terytorialnym, na jego nacechowanie chronologiczne czy specjalistyczne, czego wykładnikiem w opisie słownikowym są przede wszystkim kwalifikatory. Zanim do tego przejdziemy, konieczna jest jeszcze jedna uwaga. Otóż nie wszystkie promowane hasła miały tylko jedno znaczenie, stosunkowo liczne były te o kilku znaczeniach. Funkcja „hasel dnia” w obecnym kształcie wskazuje w takich wypadkach tylko na znaczenie pierwsze, dlatego też poniższe obserwacje i uwagi dotyczyć będą tylko tych promowanych znaczeń.

W analizowanym zasobie jest 227 hasel, które nie zostały w słowniku opatrzone (w swoim jedynym albo pierwszym odnotowanym znaczeniu) żadnym kwalifikatorem, co świadczy, że przynależą do leksyki ogólnej, wspólnoodmianowej, nienacechowanej. Stanowi to około 33% całości zbioru. Udział poszczególnych typów kwalifikatorów jest następujący: zasięgu stylistycznego⁷ – 197 hasel, specjalistyczne, w tym leksyka tzw. gwar zawodowych – 174, ekspresywne – 67, chronologiczne – 51, zasięgu terytorialnego – 12. W zasobie znalazło się też – wbrew przyjętym założeniom – jedno hasło z kwalifikatorem

⁷ Odwołuję się do podziału kwalifikatorów i zakresu ich stosowania w WSJP, opisanego w pracy: Żmigrodzki i in., *Wielki słownik*, 61–78.

normatywnym *kwestionowane*. Łatwo zauważyć, że daje to sumę większą niż ogólna liczba badanych haseł, ale nie ma w tym nic dziwnego, gdyż w jednym hasle może wystąpić kilka kwalifikatorów, np. kilka kwalifikatorów dziedzicznych albo kwalifikator specjalistyczny lub kwalifikator zasięgu stylistycznego połączone z ekspresywnym.

Bardziej szczegółowa statystyka wygląda następująco (w nawiasach podaję przykładowe – lub wszystkie w wypadku grup nielicznych – hasła):

Kwalifikatory stylistyczne:

książk.(owe) – 118 (np. *chyžo, ejże, fantazmat, konfundować, ludyczny, obieżyświat, wsobny*);

pot.(oczne) – 70 (np. *bezglut, bimbać, chybcikiem, namolny, pekaesy, ślubniak*);

środ.(owiskowe) – 5 (*banować, grototażenie, legun, kropka nienawiści, ojka*);

młodz.(ieżowe) – 2 (*dzielnia, props*);

urzęd.(owe) – 2 (*nupturient, samoizolacja*).

Kwalifikatory ekspresywne:

pejorat.(ywne) – 34 (np. *atencjusz, delikacik, elikubracja, fircyk, frymarczyć, płaskoziemca*);

żart.(obliwe) – 25 (np. *futrzak, janosikowe, odzobaczyć, paragon grozy, paternoster, wódzitsu*);

pogard.(liwe) – 10 (np. *boomer, ceper, chłystek, grażynowy, gryzipiórek, półinteligent, wierszorób*).

Kwalifikatory chronologiczne:

przest.(arzałe) – 35 (np. *drynda, fatygant, kapelmajster, kłonić, kwitacja, pierać, rozbiorca*);

daw.(ne) – 16 (np. *luty ‘mroźny’, dziewosłqb, karbunkuł, epuzer*).

Kwalifikatory zasięgu terytorialnego:

krak.(owskie) – 6 (*bośniaczka ‘bułka z kminkiem’, fiakier, fliza, jadzić się, omasta, serowiec*);

lwow.(skie) – 3 (*baciar, dżagan, katulać się*);

warsz.(awskie) – 2 (*panie ładny, wiek trolejbusowy*);

wil.(eńskie) – 1 (*ajer*).

Wśród „haseł dnia” znalazł się jeszcze jeden ewidentny regionalizm – *krańcówka* ‘pętla tramwajowa lub autobusowa’, używany w Łodzi, jednak jego lokalizacji nie dało się uchwycić w siatce kwalifikatorów słownika. Informacja o jego zasięgu zamieszczona została w sekcji „Noty o użyciu”.

Niewielka liczba jednostek o zasięgu użycia ograniczonym terytorialnie (zwanych w polskiej lingwistyce regionalizmami) wśród „haseł dnia” jest odzwierciedleniem niedostatecznego stopnia uwzględnienia tego rodzaju słownictwa w WSJP PAN (ale też i tego, że najwidoczniej nie występują one zbyt licznie w źródłach, na których słownik się

opiera). Systematyczne powiększanie tego zasobu pewnie byłoby przydatne, ale wcześniej konieczne byłoby ponowne przemyślenie zasad gromadzenia i opisu takiego słownictwa, szczególnie sposobu informacji o lokalizacji geograficznej danego wyrazu. Zadania tego zespół niewątpliwie będzie musiał się podjąć w przyszłości.

Kwalifikatory specjalistyczne „hasel dnia” obejmują aż 54 różne dziedziny szczegółowe (na 87 wszystkich, do jakich odsyłają kwalifikatory tej grupy w WSJP) i trzy oznaczenia wielodziedzinowe. Nie można przy tym powiedzieć, by której dziedzina zdecydowanie dominowała frekwencyjnie. Najwięcej jest hasel z dziedziny medycyny – 12 (np. *astygmatyzm, diureza, hipoksja, saturnizm, toczeń*), botaniki – 11 (np. *araukaria, bieluć, igława, mialek, namorzyn, nanercz*), techniki – 11 (np. *duraluminium, komposter, ploter, stokaż*), chemii – 8 (*addend, alotrop, autoklaw, cez, liofilizacja, rod*) i kulinariów – 8 (*czacza, kafe-tiera, muszkat, rosolis, zarzucajka, zimne nóżki*). Aż 24 dziedziny reprezentowane są przez pojedyncze hasła.

Z kolei warto przyjrzeć się rozkładowi tematycznemu „hasel dnia”. Odnosić się tu będą do kategorii klasyfikacji tematycznej stosowanej w słowniku, których charakterystykę przedstawiłem m.in. w przywołanym już artykule z 2022 roku⁸. W klasyfikacji tej wyróżnia się trzy stopnie podziału. Pierwszym, najogólniejszym, są tzw. sfery (jest ich 7), drugim – pola (45), trzecim – podpola (łącznie 205). Ponieważ dane znaczenie hasła może być włączone do więcej niż jednej kategorii tematycznej, zbiorcza liczba przypisań klasyfikacji tematycznej dla „hasel dnia” wyniosła 938. Uwzględniając podział pierwszego stopnia, czyli na sfery, wygląda on następująco:

Tabela 2. „Hasła dnia” w WSJP PAN według przynależności do „sfer” klasyfikacji tematycznej

Ranga „hasel dnia”	Ranga w klas. ogólnej	Sfera	Liczba hasel
1	2	IV. CZŁOWIEK W SPOŁECZEŃSTWIE	232
2	1	II. CZŁOWIEK JAKO ISTOTA PSYCHICZNA	196
3	4	III. CODZIENNE ŻYCIE CZŁOWIEKA	166
4	6	VI. CZŁOWIEK I PRZYRODA	127
5	7	V. CZŁOWIEK I TECHNIKA	85
6	5	I. CZŁOWIEK JAKO ISTOTA FIZYCZNA	84
7	3	VII. KATEGORIE FIZYCZNE	45
8	8	ATEMATYCZNY	3

Źródło: opracowanie własne.

Jak widać, reprezentowane są wszystkie sfery, ale występują pewne różnice ich układu rangowego; najbardziej istotne okazują się one w wypadku sfery VII (4 pozycje różnicy)

⁸ Żmigrodzki, „Wielki słownik”.

i VI (dwie pozycje). Można je będzie łatwiej objaśnić, gdy zwrócimy uwagę na statystyczny układ leksyki zgromadzonej w polach (a więc kategorii podziału tematycznego drugiego stopnia).

Tabela 3. „Hasła dnia” w WSJP PAN według przynależności do pól klasyfikacji tematycznej

R1	R2	Sfera	Pole	Liczba haseł
1	2	3	4	5
1	16	CZŁOWIEK W SPOŁECZEŃSTWIE	Tradycja	58
2	6	CZŁOWIEK I PRZYRODA	Świat zwierząt	54
3	2	CZŁOWIEK JAKO ISTOTA PSYCHICZNA	Ocena i wartościowanie	48
4	9	CZŁOWIEK JAKO ISTOTA PSYCHICZNA	Działalność artystyczna człowieka	46
5	28	CODZIENNE ŻYCIE CZŁOWIEKA	Czas wolny	38
6	14	CZŁOWIEK I PRZYRODA	Świat roślin	36
7	5	CZŁOWIEK JAKO ISTOTA PSYCHICZNA	Relacje międzyludzkie	36
8	3	CZŁOWIEK W SPOŁECZEŃSTWIE	Zasady współżycia społecznego	36
9	11	CZŁOWIEK JAKO ISTOTA FIZYCZNA	Choroby i ich leczenie	35
10	10	CODZIENNE ŻYCIE CZŁOWIEKA	Jedzenie i jego przygotowanie	33
11	27	CODZIENNE ŻYCIE CZŁOWIEKA	Ubranie	33
12	1	KATEGORIE FIZYCZNE	Cechy i właściwości materii	33
13	19	CZŁOWIEK JAKO ISTOTA PSYCHICZNA	Usposobienie człowieka	30
14	24	CZŁOWIEK W SPOŁECZEŃSTWIE	Religia-kościół	29
15	7	CODZIENNE ŻYCIE CZŁOWIEKA	Praca	24
16	21	CZŁOWIEK I TECHNIKA	Transport	24
17	25	CODZIENNE ŻYCIE CZŁOWIEKA	Najbliższe środowisko życia człowieka	23
18	22	CZŁOWIEK I PRZYRODA	Ziemia	23
19	26	CZŁOWIEK W SPOŁECZEŃSTWIE	Finanse	23
20	37	CZŁOWIEK I TECHNIKA	Przemysł	20
21	13	CZŁOWIEK I TECHNIKA	Urządzenia i maszyny	20
22	4	CZŁOWIEK JAKO ISTOTA PSYCHICZNA	Działalność intelektualna człowieka	20
23	12	CZŁOWIEK W SPOŁECZEŃSTWIE	Funkcjonowanie państwa	18
24	30	CZŁOWIEK W SPOŁECZEŃSTWIE	Wojsko i wojna	18
25	18	CZŁOWIEK JAKO ISTOTA PSYCHICZNA	Stany psychiczne człowieka	16
26	35	CZŁOWIEK JAKO ISTOTA FIZYCZNA	Bieg życia	15
27	8	CZŁOWIEK JAKO ISTOTA FIZYCZNA	Budowa i funkcjonowanie ciała ludzkiego	15
28	17	CZŁOWIEK JAKO ISTOTA FIZYCZNA	Określenia fizyczności człowieka	13
29	15	CZŁOWIEK W SPOŁECZEŃSTWIE	Prawo i łamanie prawa	13
30	34	CZŁOWIEK W SPOŁECZEŃSTWIE	Biznes	12
31	43	CZŁOWIEK I PRZYRODA	Pogoda	11

1	2	3	4	5
32	36	CZŁOWIEK I TECHNIKA	Budownictwo	10
33	20	CZŁOWIEK W SPOŁECZEŃSTWIE	Język	10
34	29	CODZIENNE ŻYCIE CZŁOWIEKA	Sport	9
35	42	CZŁOWIEK I TECHNIKA	Komunikacja na odległość	8
36	39	CZŁOWIEK W SPOŁECZEŃSTWIE	Środki masowego przekazu	7
37	41	CODZIENNE ŻYCIE CZŁOWIEKA	Rodzina	6
38	40	CZŁOWIEK JAKO ISTOTA FIZYCZNA	Pielęgnacja ciała	6
39	33	CZŁOWIEK W SPOŁECZEŃSTWIE	Edukacja i oświata	6
40	32	KATEGORIE FIZYCZNE	Cechy i właściwości czasu	5
41	38	KATEGORIE FIZYCZNE	Ilość, liczby i liczenie	5
42	45	CZŁOWIEK I PRZYRODA	Niebo i wszechświat	2
43	44	CZŁOWIEK I TECHNIKA	Energia	2
44	23	CZŁOWIEK W SPOŁECZEŃSTWIE	Przynależność i podział terytorialny	2
45	31	KATEGORIE FIZYCZNE	Cechy i właściwości przestrzeni	2
46	–	CZŁOWIEK I PRZYRODA	–	1
47	–	CZŁOWIEK I TECHNIKA	–	1

R1 – ranga w klasyfikacji tematycznej „hasel dnia”, R2 – ranga w klasyfikacji tematycznej wszystkich hasel.

Źródło: opracowanie własne.

Jak widać, reprezentowane są wszystkie pola (w liczbie 45), choć zróżnicowanie frekwencyjne jest spore (należy jednak pamiętać, że liczba hasel przyporządkowanych do poszczególnych pól klasyfikacji też jest bardzo zróżnicowana). W kilku wypadkach (oznaczonych w tabeli tłustym drukiem) występują istotne różnice rang frekwencyjnych obu zestawień. Najliczniej reprezentowane wśród „hasel dnia” pole „Tradycja” w zestawieniu ogólnym jest dopiero na pozycji 16, ale największa różnica rang *in plus* występuje dla pola „Czas wolny” (5 wobec 28). Istotne są także różnice rang dla pól „Ubranie”, co niewątpliwie jest efektem ukierunkowanego doboru wyrazów do prezentacji w ramach „hasel dnia”. Z kolei istotne różnice *in minus* odnotowujemy dla pola „Przynależność i podział terytorialny” (należą do niego przede wszystkim nazwy geograficzne i wyrazy od nich pochodne, które są w słowniku opracowane w sposób uproszczony, nie ma więc sensu ich promowanie), „Cechy i właściwości przestrzeni”, „Cechy i właściwości materii” (w obu grupach znajdują się przede wszystkim różne przymiotniki i przysłowki, które uznano najwidoczniej za mało interesujące dla czytelnika słownika) oraz „Budowa i funkcjonowanie ciała ludzkiego” (tutaj przyczyny rzadszego wyboru na „słowa dnia” wydają się bardziej tajemnicze).

Jak wspominałem wcześniej, daty ekspozycji „hasel dnia” z reguły są wyznaczone przez losowanie i tylko wyjątkowo dobiera się je stosownie do dnia lub okresu, w jakim następuje prezentacja. Tak na przykład z okazji walentynek w 2022 roku promowane było hasło *epuzer*, w dniu rocznicy wybuchu powstania warszawskiego – *powstanka*, w okresie

wielkanocnym hasłami dnia były *Siuda Baba* ‘postać mężczyzny przebranego za kobietę wiejską, umorusanego sadzą, tradycyjnie odwiedzająca z orszakiem domy w Poniedziałek Wielkanocny w Wieliczce i kilku okolicznych miejscowościach’, *święcone, paschał, emaus* ‘odpuść i kiermasz odbywający się współcześnie tylko w Krakowie w dzielnicy Zwierzyniec w Poniedziałek Wielkanocny’, w okresie Bożego Narodzenia pojawiły się m.in. *Dzieciątko, Gody, poinsecja, jaselka, herody* ‘ludowe przedstawienie odgrywane przez grupy kolędniczków w niektórych regionach Polski, o treści związanej z fragmentem Ewangelii opisującej historię i śmierć króla Heroda Wielkiego’, z okazji Wszystkich Świętych prezentowano hasła takie jak *dziady, latarnia umarłych, nekropolia, taniec śmierci, wypominki*, w konkretnych dniach pojawiły się też *świętopietrze* (29 czerwca, dzień Świętych Piotra i Pawła), *kasztanka* (11 listopada), *majówka* (1 maja), *wódzitsu ‘pot. żart. wódka’, balanga, zimne nóżki* (31 grudnia i 1 stycznia). Na okres letni 2023 roku wybrano do prezentacji grupę hasel związanych z polem tematycznym „Urlop i wypoczynek”, takie jak m.in. *karimata, kocher, sezon ogórkowy, grajdołek, kanikula, plażówki*. Generalnie jednak „hasła dnia” nie mają za zadanie odnoszenia się do bieżących wydarzeń czy tym bardziej ich komentowania.

Wśród hasel z najliczniejszego pola tematycznego „Tradycja” na plan pierwszy wybijają się te związane z historią najnowszą, dotyczące realiów Polski Ludowej, np. *helanko, gruźliczanka, osinobus, mrowiskowiec*, ale także realiów dawniejszych, jak *branka, dzianet, faktoria, fornal, giermek, karabela, pocztylion, żakeria*. Pole „Świat zwierząt” reprezentują m.in. nazwy gatunków zwierząt, jak *amonit, boleń, dafnia, dzierlatka, ichtiozaur, jazgarz, jemioluszka*, a także inne określenia zwierząt, jak *bukat*, oraz nazwy działań, czynności i procesów dziejących się w świecie zwierząt, np. *czerwić się, kocić się*, czy nazwy osób związanych z opieką nad zwierzętami i ich hodowlą, np. *koniuch*. W polu „Ocena i wartościowanie” znajdujemy m.in. takie wyrażenia, jak *aberracja, ableizm, afirmatywny, aż za świat* ‘za dużo jak na potrzeby danej osoby’, *Brajanek ‘pot. pogard. chłopiec, którego wygląd, zachowanie i działania wzbudzają niechęć mówiącego, bo uważa je za przejaw braku wychowania, zwłaszcza tego, które powinni zapewnić rodzice’, dyrzymała, hetka-petelka, wyględny, zelant*.

Przytaczanie i omawianie hasel reprezentujących wszystkie grupy tematyczne nie jest moim celem, nie ma tu zresztą na nie miejsca. Tych kilkanaście przykładów powinno uzmysłowić czytelnikowi zróżnicowanie promowanego słownictwa, a także jego dodatkową funkcję. Oprócz wzbogacania wiedzy o języku i znajomości leksyki „hasła dnia” mają za zadanie również pogłębienie u odbiorcy wiedzy o polskiej kulturze i o tym, co jakże trafnie nazwano w tytule leksykonu wydanego ponad dziewięćdziesiąt lat temu przez oficynę Michała Arcta „rzeczami i sprawami polskimi”⁹. Wydaje się to istotne zwłaszcza dlatego, że z *Wielkiego słownika języka polskiego PAN* korzystają liczni obcokrajowcy uczący się polskiego, ale i dla współczesnego rodzimego czytelnika takie informacje mogą być nowe i ciekawe.

⁹ Zofia De Bondy, oprac., *Słownik rzeczy i spraw polskich* (Warszawa: M. Arct, 1934).

Tak jak w słowniku oksfordzkim, „hasła dnia” WSJP są promowane w mediach społecznościowych. Aktualnie posty pojawiają się na czterech platformach: Facebooku ([facebook.com/wsjpgpan](https://www.facebook.com/wsjpgpan)), Twitterze (obecnie: X) (https://x.com/WSJP_PAN), Instagramie (<https://www.instagram.com/wsjpgpan/>) oraz na platformie Albicla¹⁰. Typowy wpis składa się z definicji znaczenia oraz towarzyszącego jej elementu ikonicznego, np.

Rysunek 5. Ilustracja hasła *patryca*

Źródło: https://x.com/WSJP_PAN.

Bywają jednak wpisy bogatsze, na przykład w hasle *episkop* w mediach społecznościowych podano i zilustrowano oba znaczenia wyrazu, odrębne zresztą pod względem etymologii.

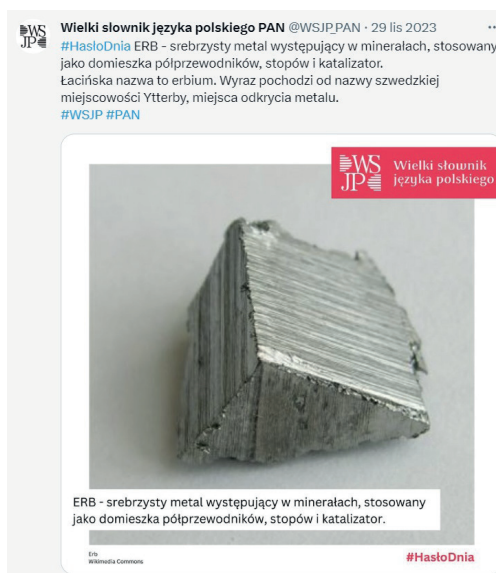
¹⁰ Wybór platform był w części uwarunkowany faktem, że ta część projektu „hasel dnia” jest finansowana z grantu Ministerstwa Edukacji Narodowej (por. przypis 1).

Rysunek 6. Ilustracja hasła *episkop*

Źródło: https://x.com/WSJP_PAN.

Niekiedy zamieszcza się także dodatkowe informacje wyjęte z artykułu hasłowego, przeważnie dotyczące właśnie pochodzenia wyrazu, por. hasło *erb*.

Rysunek 7. Ilustracja hasła *erb*

Źródło: https://x.com/WSJP_PAN.

Na zakończenie artykułu przychodzi odpowiedzieć na pytanie o przyszłość funkcji „hasła dnia” w WSJP PAN. Oczywiście zespół słownika ma zamiar kontynuować jego promowanie w ten sposób, jednak blisko dwuletnie działania ujawniły różne wady i ograniczenia tej funkcjonalności w obecnym kształcie, nad których usunięciem warto by się pochylić. Przede wszystkim należałoby dążyć do umożliwienia ekspozycji nie tylko pierwszego, ale i dalszych znaczeń artykułów hasłowych, gdyż w wielu wypadkach dopiero na dalszych miejscach znajdują się znaczenia ciekawe, mogące zainteresować czytelnika słownika. Można by wówczas jako „hasła dnia” promować takie poboczne znaczenia dobrze, wydawałoby się, znanych wyrazów, jak np. *herbatnik* 2. ‘*pot. żart. kumpel*’ albo *czajnik* 4 ‘*pot. żart. osoba, która powstrzymuje się przed jakimś działaniem ze wstydu, strachu lub nieśmiałości*’. Warto też nadmienić, że rozwiązanie tego problemu byłoby działaniem pionierskim, bo, o ile mi wiadomo, żaden ze słowników promujących „hasła dnia” nie pokusił się o przezwycięzenie tego ograniczenia. Inną sprawą do załatwienia byłoby zniesienie limitu długości formy hasłowej, co pozwoliłoby m.in. promować więcej haseł frazeologicznych czy wielosegmentowych terminologicznych, a także, być może, umożliwić prezentację pełnych definicji, a nie tylko ich pierwszych stu znaków (sporo jest w WSJP PAN definicji rozczłonkowanych i rozbudowanych, przekraczających ten limit).

Istotnym problemem jest też obecne ograniczenie ekspozycji „hasła dnia” jedynie do strony początkowej słownika. Okazuje się bowiem, że strona ta notuje z biegiem czasu coraz mniej odsłon. Analizy odwiedzin poszczególnych podstron słownikowych pokazują, że obecnie ponad 90% wejść do haseł słownika odbywa się bezpośrednio z Internetu, po wybraniu linku znalezionej przy użyciu wyszukiwarki ogólnej, takiej jak Google Search czy Bing (tzw. wyszukiwanie organiczne). Czytelnik wchodzi bezpośrednio do hasła, a po skończonej sesji zamyka kartę przeglądarki i strony początkowej słownika może w ogóle nie widzieć (a czasem nie pamięta nawet, z jakiego konkretnie słownika skorzystał). W tej sytuacji pożądanym byłoby umieszczenie apletu „hasła dnia” na każdej podstronie słownikowej, jeśli tylko pozwala na to jej układ graficzny. Wszystkie te jakże potrzebne zmiany wymagają jednak zaawansowanych czynności programistycznych, które, być może, uda się przynajmniej częściowo sfinansować z grantu Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki, jaki zespół słownika uzyskał w 2024 roku. Z pewnością warto to zrobić, gdyż funkcja promocji słownika i wiedzy o polszczyźnie za pomocą „haseł dnia” okazuje się przynosić istotne korzyści czytelnikom, a i samemu zespołowi pozwala lepiej poznać słownik, który redagowany jest już przecież ponad piętnaście lat i kryje wiele tajemnic zwłaszcza dla młodszych, ale nie tylko, leksykografów.

Bibliografia

- Bańko, Mirosław, red. *Multimedialny słownik szkolny PWN*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2005 (CD-ROM).
- De Bondy, Zofia, oprac. *Słownik rzeczy i spraw polskich*. Warszawa: M. Arct, 1934.
- Why the OED's Word of the Day is special*. Dostęp 10.11.2021. <http://oed.com/blog>.
- Żmigrodzki, Piotr. „*Wielki słownik języka polskiego PAN* jako słownik tematyczny”. *Studia Językoznawcze. Synchroniczne i diachroniczne aspekty badań polszczyzny* 21 (2022): 153–166.
- Żmigrodzki, Piotr. „*Wielki słownik języka polskiego PAN* w 2022 roku”. *Język Polski* 3 (2022): 129–136.
- Żmigrodzki, Piotr, Mirosław Bańko, Barbara Batko-Tokarz, Jakub Bobrowski, Anna Czelakowska, Maciej Grochowski, Renata Przybylska, Jadwiga Waniakowa, Katarzyna Węgrzynek, red. *Wielki słownik języka polskiego PAN. Geneza, koncepcja, zasady opracowania*. Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN, Wydawnictwo Libron, 2018.

„Hasła dnia” w *Wielkim słowniku języka polskiego PAN*. Koncepcja, realizacja, perspektywy

Streszczenie

W artykule przedstawiono najważniejsze zagadnienia związane z promocją tzw. haseł dnia w *Wielkim słowniku języka polskiego PAN*. Najpierw omówiono samą koncepcję „haseł dnia” i jej zagraniczne realizacje, przede wszystkim na przykładzie *Oxford English Dictionary*, później skoncentrowano się na adaptacji tej idei w WSJP PAN. Zreferowano przyjęte zasady wyboru „haseł dnia”, pokazano techniczne aspekty ich wyznaczania i ustalania terminów prezentacji poszczególnych haseł. Zasadniczą część artykułu stanowi charakterystyka „haseł dnia” WSJP PAN z okresu od 14 lutego 2022 r. do 31 grudnia 2023 r., według kryteriów przynależności do części mowy, kwalifikatorów, jakim opatrzone te hasła oraz pól klasyfikacji tematycznej, do jakich należą. Na zakończenie wspomniano o ograniczeniach występujących w obecnej wersji tej funkcjonalności w słowniku i możliwościach ich przezwycięzania.

“Words of the day” in the PAS Great Dictionary of Polish Concept, implementation, prospects

Summary

The paper presents the most important issues related to the promotion of the so-called words of the day in the PAS Great Dictionary of Polish (*Wielki słownik języka polskiego PAN*, WSJP PAN). First, the concept of the words of the day itself and its foreign implementations were discussed, primarily on the example of the *Oxford English Dictionary*, then the focus was on the adaptation of this idea at WSJP PAN. The adopted principles of selecting “words of the day” were described, and the technical aspects of their designation and setting deadlines for the presentation of individual entries were shown. The main part of the article is a description of the

“words of the day” of WSJP PAN from February 14, 2022 to December 31, 2023, according to the criteria of belonging to a part of speech, the qualifiers used to assign these entries, and the thematic classification fields to which they belong. Finally, the limitations of the current version of this functionality in the dictionary and the possibilities of overcoming them were mentioned.

Cytowanie

Żmigrodzki, Piotr. „»Hasła dnia« w *Wielkim słowniku języka polskiego PAN*. Koncepcja, realizacja, perspektywy”. *Studia Językoznawcze. Synchroniczne i diachroniczne aspekty badań polszczyzny* 23 (2024): 251–268. DOI: 10.18276/sj.2024.23-14.